

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online) tijdschriften van Boom uitgevers zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this article may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher. No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of the publisher.

In staat van paraatheid

Dagelijks merk ik in de spreekkamer hoezeer mensen van slag zijn door het actuele tijdsgewricht, waarin geen dag hetzelfde lijkt te zijn, oude vanzelfsprekendheden verdwijnen, en niets meer zeker is. We moeten ons voorbereiden op een oorlog en alvast een noodpakket aanschaffen, zo krijgen we van overheidswegen te horen. Dit helpt niet om gevoelens van onzekerheid, angst en twijfel te beteugelen. Je moet jezelf zien te redden; het aloude ›vigilant ut quiescant‹ is voltooid verleden tijd. Anderzijds zijn overheden in Europa buiten alle strenge begrotingsregels om, voornemens en inmiddels druk doende een recordbedrag aan wapens uit te geven. Een enorm contrast met het recente verleden toen in het Nederlandse leger de munitie op was en soldaten zelf het geluid van de vertrekkende kogel moesten nabootsen door ›pang pang‹ te roepen. Vreemd genoeg was dat voor veel mensen geruststellender dan de huidige situatie, nu zelfs in Duitsland de *Schuldenbremse* verlaten wordt en net als in Nederland (VDL) de noodlijdende auto-industrie ingezet wordt voor defensiedoeleinden. Pensioenfondsen beleggen weer volop in de wapenindustrie en in meerdere landen overweegt men het herinvoeren van de dienstplicht. In Polen krijgen kinderen inmiddels schietles op de middelbare school als vast en verplicht onderdeel van het curriculum en om ze voor te bereiden op een carrière bij de krijgsmacht. Omdat oorlogvoering inmiddels een hoger abstractieniveau kent en het voor de dronepiloot veilig achter de laptop gezeten makkelijker is geworden om te doden, lijkt dit voor de generatie van de zogenaemde digital natives de aantrekkelijke voortzetting van een computerspel.

In Nederland moet de krijgsmacht qua ›personeel‹ (lees: soldaten met sneuvelbereidheid) verdrievoudigd worden om de benodigde sneefcapaciteit op peil te houden. *Si vis pacem, para bellum*. Wanneer je vrede wilt, bereid je dan voor op de oorlog. Of eenvoudiger gezegd: *to kill for peace*. Oorlog is een basisgegeven, een ›default mode‹ en eigenlijk net zo gewoon als vrede, vond Freud al in zijn brief aan Einstein: ›De doodsdrijf wordt destructiedrijf [...] het organisme behoudt zijn eigen leven door vreemd leven te vernietigen‹ (Freud 1932, p. 247). De strijd op leven en dood is van alle tijden, keert telkens weer en kent een sterke aantrekkingskracht. Freud schreef over het ›weldadige effect‹ van de afbuiging van de doodsdrijf naar destructie in de buitenwereld, vergelijkbaar met de jouissance van Lacan, het ongeremde genot dat na verloop van tijd pijnlijk wordt.

<https://doi.org/10.5553/PA/259027332025031002001>

Geleidelijk worden we klaargestoomd voor een oorlog. Het bewaken van onze vrijheid en veiligheid is het hogere ideaal dat de bittere noodzaak van de bewapening als voorbereiding op de strijd schraagt. Oorlogsretoriek wordt oorlogspropaganda en zelfs enthousiasme zoals we dat eerder zagen voor de Eerste Wereldoorlog, toen veel intellectuelen de oplossing dachten te vinden in een harde reset. Pacifisme lijkt een anachronisme geworden, hoewel het aan invloed zal winnen wanneer de gevolgen van alle geweld en destructie in volle omvang duidelijk zullen worden: hoeveel doden zijn er te betreuren en wie betaalt de wederopbouw? Er is een voorspelbare golfbeweging tussen oorlog en vrede met een wisselend verlangen naar beide.

Momenteel zijn we op weg naar oorlog en is er sprake van eendimensionaal vijanddenken, een collectieve gemoedstoestand van afkeer en haat met een wederzijdse ontmenselijking van de tegenstander. Er wordt geen enkele poging gedaan de ander ook maar enigszins te begrijpen, en zelfreflectie en het in ogenschouw nemen van het mogelijke eigen aandeel zijn verloren gegaan. Freud beschreef een dergelijke regressieve ontwikkeling in *Massapsychologie en Ik-analyse*, waarin hij het individu in een massa omschreef als zichzelf verliezend, een willoze automaat en als gevolg van suggestie in staat tot barbaars gedrag (Freud 1921, p. 232). In het leger met z'n bevel-is-bevelstructuur verdwijnt het Ik en wordt het individu opgenomen in een dergelijke massa waarin blindelings gehoorzaamd dient te worden. Dit is tegengesteld aan de doelstelling van iedere psychoanalytische benadering, waarin we onszelf onderzoekend tegemoet treden en aan zelfreflectie doen, onze vergissingen inzien, fouten durven toegeven, en ons proberen te verplaatsen in de ander.

Er is een unisono koor van gelijkgestemden voor bewapening en opschaling van uitgaven aan defensie. Bij zelfs een voorzichtig tegengeluid wordt men weggezet als naïef of zelfs als ‹nuttige idioot›. Dit verlangen naar oorlog is een gevolg van onze moeizame omgang met machteloosheid, waartoe we ons niet goed weten te verhouden (Ladan 2019). Oorlog is iets concreets en heldhaftigs en leidt af van de dagelijkse sores waarin het einde van de wereld, zoals de mensheid die althans kent, nabij is. We blijken niet voorbereid op een nieuwe pandemie, die er volgens deskundigen zeker gaat komen, er is een in exponentieel tempo afnemende biodiversiteit, voor natuurrampen als bosbranden en overstromingen is niemand meer veilig nu vrijwel wekelijks warmterecords worden gebroken, enzovoort. Regeringen ontkennen het probleem, leggen gerechtelijke uitspraken naast zich neer en doen er niets aan. Er is zelfs sprake van een totale impasse in het milieubeleid, waarbij groene initiatieven worden uitgefaseerd en men wereldwijd weer terugkeert naar fossiele tijden. Ten oorlog trekken is dan een wenkend perspectief waar passiviteit wordt doorbroken en men victorie kraait. In het licht van wat wij onbewust beseffen maar verdringen is er sprake van *turning passive into active*: liever dapper ten

strijde dan lijdzaam afwachten tot de onvermijdelijke klimaatcatastrofe ons treft.

In dit nummer van het Tijdschrift bewijst Marc De Kesel dat niet alles Thanatos is met zijn artikel over het belang van eros als tegenhanger, hoewel Eros tevens schuilt achter het verlangen naar oorlog. Jaap Ubbels geeft in een persoonlijke terugblik een historisch overzicht van de ontwikkelingen in de kindervraagstukken in Nederland. In een reactie op dit artikel beschrijft Christine Franckx de situatie in Vlaanderen. Peter Vermeulen, ten slotte, zet in zijn artikel het concept 'gestructureerde haat' uiteen in de huidige tijd van polarisatie en oorlog. Hij spreekt in zijn besluit de hoop uit dat we ons kunnen verplaatsen in het perspectief van de gehate en hatende ander om uiteindelijk samen met die ander 'de hiaten en dwalingen in elkaars doen en denken te kunnen onderzoeken'.

Jos Dirkx

Literatuur

FREUD, S. (1921). Massapsychologie en Ik-analyse. In *Werken 8* (pp. 225-292). Amsterdam: Boom, 2006.

FREUD, S. (1932). Waarom oorlog? In *Werken 10* (pp. 233-250). Amsterdam: Boom, 2006.

LADAN, A. (2019). *Onmacht en oorlogsverlangen*. Amsterdam: Boom.